

Marijan Jurčević

NADA I ESHATON

Čekanje lica Gospodnjeg ili čekanje Godot-a?

Dr. Marijan Jurčević, Teologija u Rijeci, izlaganje sa znanstvenog skupa
UDK 236

*Riječ nada asocira nas na budućnost, na nešto što će doći. Čovjek je **homo sperans - nadajući čovjek!** Nada ne nastaje iz neke posebne psihologije ili određene ideologije. Nada je utkana u ljudsku strukturu i s njom čovjek nadilazi dimenzije ovog svijeta. Zato možemo govoriti o nadi koja gleda prema gore tzv. **vertikalnoj nadi** i o nadi koja gleda prema naprijed tj. o **horizontalnoj nadi**.*

*Svaki govor o nadi je u opasnosti da skrene u poetičnost ili u imaginaciju. Zato se kršćanska nada veže s eshatologijom koja uvjetuje način i sadržaj nadanja. Kršćanska nada svoj vez s Eshatonom oslanja na skrivenog Boga (**Deus absconditus**) za spasenje skrivenog Čovjeka (**Homo absconditus**).*

*Čovjek se nada susretu sa živim Bogom. "Bog je onih koji se nadaju." Zato je čovjekov put u budućnost, put čekanja Boga. Bog se sam daruje onome koga ljubi. A današnje iskustvo Boga je iskustvo našeg Eshatona. Isus nas **već sad, makar ne još potpuno, uvodi u iskustvo Boga i konačne 'Novosti'**.*

Anticipacija Eshatona već nas sad uvodi u transformaciju tjelesnog tijela u duhovno tijelo koje će se dovršiti tek u novom stvaranju. Tada će tjelesna materijalnost biti zamijenjena duhovnom materijalnošću. Raspadljiva materijalnost bit će zamijenjena neraspadljivom. Radi se o novom nebu i novoj zemlji prema kojima je usmjerena kršćanska nada.

Sadašnje vrijeme koje je pred vratima trećeg milenija postavlja pitanje svim ljudima, pa i teolozima i našoj vjeri, s kojom nadom dolazimo i ulazimo u Novum, čemu se nadamo na liniji ovozemaljske nade, horizontalne nade, i na liniji transcendentalne nade, vertikalne

nade? Ako se pitamo nad ljudima današnjeg vremena, možemo se pitati i čemu se nadaju? Potrebno ih je poslušati u svim segmentima u kojima očituju svoju nadu i svoj Novum.

S druge strane postavlja se pitanje što je nada? Precizne definicije nade nemamo. Očito je da nada ne nastaje iz neke specifične psihologije ili određene ideologije. Nada je najviša otvorenost i najstriktnija određenost želje, ali ne ostaje samo u dimenzijama ovoga svijeta. Ona ima svoj domet i u transcendenciji. Dapače, svaka nada je otvorenost prema budućnosti i želja za ostvarenjem u toj budućnosti. Drugim riječima, nada se smješta u jedno drugo vrijeme kojem determinira želju i cilj. To bi bilo u vremenu izvan vremena, u kategorijama koje nadilaze kategorije. Svaka nada može imati svoje ostvarenje samo u Apsolutnomu, u Bogu. Znači, konačnica nadanja je Bog. U to se iskustvo već sada ulazi, ali se još ne postiže.

Nada ipak nije sadržaj koji bi hlapio, jer ona iz određene ukorijenjenosti daje formu željama. Da li nas nada više usmjerava na to kako nešto ostvariti ili što ostvariti? Koje forme daje nadi naša civilizacija, koji oslonac i sugestije nudi osobi sredina da bi ostvarila svoja nadanja?

Promatrajući povijesno forme nade uočavamo dvostruki oslonac: suprotstavljanje onoga što bi se moglo nazvati *vertikalna nada*, ona koja gleda prema gore, i *horizontalne nade*, ona koja gleda naprijed. Iz ovog razlikovanja forme nade možemo uočiti i modele civilizacija. Prva forma nade karakterizira prošle civilizacije (nada prema gore), a druga karakterizira moderna društva (nada prema naprijed). Iz ovoga možemo uočiti i dvije koncepcije spasenja: plotinsko i dijalektičko, ili još "vječnog povratka" starih u kršćanskom shvaćanju povijesti; također se govori o cikličkoj povijesti koja bi se razlikovala od linearne povijesti.¹

Današnji čovjek drukčije shvaća povijest od čovjeka prošlih vremena. Često se stari oblik poimanja povijesti proglašava čistim mitom, jer je sagrađen više na svemogućoj nadi nego li na kauzalnosti. Ciklička koncepcija povijesti imala je svoj oslonac u naturalnom življenju. Sadašnja civilizacija odvojena je od

¹ Usp. F. DUMONT, *Préalables à une théologie de l'espérance*. u *L'espérance chrétienne dans un monde sécularisé*, Fides, 1972, str. 12-13.

naturalnosti. Danas se živi u naturi denaturati. Možda smo najviše svjesni ritma godišnjih doba. Praznici i blagdani još donekle govore ritmičkom poviješću. Čak više ni temperature nemaju stabilni sezonski ritam. U kojem se kontekstu nalazi današnje ljudsko nadanje?

Ipak, možemo konstatirati da su svi ljudi, donekle, impregnirani cikličkim nadanjem. U to ih vodi sama životna dob. Čak svatko ima vlastiti stil nadanja ili beznađa. Dapače, vraćaju se i izvjesna vjerovanja u cikličko čovjekovo 'putovanje': vjerovanje i nadanje u reinkarnaciju. Sve se događa kao da rođenje ubacuje čovjeka u neprekidno obnavljanje u kojemu je nada usmjerena više prema *naprijed* nego li *natrag*. Djetinjstvo ostaje mjesto trajne nostalgije i kolijevka obnavljanja najdubljih simbola budućnosti. Rođenje je kao neka zajednička baza najvećih i najmanjih, otvorenost za sve. "Ako ne postanete kao jedan od ovih malenih..." kao da govori i poziva na povratak koji je mjesto obnavljanja. P. Ricoeur kaže: "Mi ulazimo u simbolizam kad gledamo na svoju smrt unazad i na svoje djetinjstvo ispred nas"² Prema tome, ne možemo reći da je nada jednostavno i samo usmjerena naprijed. Ona pokriva prošlost, sadašnjost i budućnost. Nada sve oživljava i svemu daje trajnost. (Pjesnikinja Patricie de la Tour du Pin kaže: "Vodim te na vodu izgublenu iz tvoje memorije // Slijedi me do izvora i naći ćeš svoju tajnu."³

Kad je riječ o nadi u kršćanskoj vjeri, onda se govor ne oslanja samo na ljudsko mišljenje i ljudske težnje nego bitno na Objavu, na Pismo. Iako su zadaci vjere i teologije da ispituju mišljenja, kulture, civilizacije, ipak u tumačenju nade polaze od nade kao dara Božjeg.

I. NADA I BUDUĆNOST

U Bibliji, u religioznoj slikovnici posljednjih događaja, u pučkoj kršćanskoj imaginaciji, posljednji događaji smještaju se u Nebeski Jeruzalem. Da li se tom slikom ispovijeda kršćanska nada u Eshaton? Na koji način i što reći o kršćanskom vjerovanju u

² P. RICOEUR, *Le conflit des herméneutiques : épistémologie des interprétations*, u *Cahiers internationaux du symbolisme*, I, 1962.

³ *Le second jeu*, str. 106.

Eshaton u jednom sekulariziranom svijetu? Kako govoriti o završetku svijeta i nastanku Novog? Prema čemu ide i kakva je nada kršćana u Apsolutnu Novost? Također je govor o nestanku ovog svijeta i nastanku Novog Neba i Nove Zemlje.

Stari zavjet govori o "danu Jahvinu" kao o svršetku povijesti pojedinca i cijelog svijeta. Taj dan će Jahve dovršiti ljudsku povijest, kažnjavajući neprijatelje Izraela i nagrađujući vjerne.⁴ U Novom zavjetu, Isus također govori o eshatologiji kad će postati jasno da je on Mesija (Mk 13,6), da će simbolično kroz rušenje Hrama doći Kraj (Mk 13,2), te da će to biti u nepoznato vrijeme i pod nadzorom Sina čovječjeg (Mk 13,24-27). Isto tako se u SZ kao i u NZ usvaja tema o Novim nebesima i Novoj zemlji, a ne o obnovljenim, kako upozorava J. Moltmann.⁵ Iza svega sluti se opće uskrsnuće koje je započelo s Kristovim.

Što je u ovom biblijskom govoru tvrdnja, što je slika, što je simbolika? Da li se što može uskladiti sa shvaćanjem moderne znanosti, s entropijom, ili se radi, kako reče E. Bloch, o utopiji, čekanju nečeg što se neće dočekati?⁶

Da bi postali svjesni sadržaja i značenja kršćanske nade u odnosu na Eshaton potrebno je uočiti različite aspekte.

1. Simbolička koordinata nade.

Čim se postavi pitanje Eshatona (posljednjeg cilja), prema judeo-kršćanskoj tradiciji i apokaliptičnim spisima, može se odmah uočiti da je oslikan stilom visokog baroka.⁶ U samoj Bibliji surećemo isti apokaliptički stil, osobito kod Daniela i Otkrivenja. Ideja Eshatona, s 'negativnog aspekta' evocira se pomoću slika kao što su pomrčina sunca i padanje zvijezda (usp. Mk 13,24), iščeznuće neba i zemlje (usp. Otk 20,11), topljenje svega stvorenog (usp. 2 Pt 3,10). S druge strane, pozitivnim slikama, kao što su: pomirenje sa životinjama (Iz 11,6-7; 65,25), jaka svjetlost sunca i mjeseca (Iz 30,26), izvanredna plodnost prirode (usp. Am 9,13; Jo 4,18). Shema o tisuću godina,

⁴ Usp. Sef 1,14-48; Zah 14; Ez 30; Dn 12,1-4.

⁵ Usp. J. MOLTSMANN, *Die Kategorie "Novum" in der christ. 1965lichen Theologie*, u S. Unseld, *Ernest Bloch zu ehren : Beiträge zu seinem Werke*. Francfort, str. 243-263. (usp. Iz 65,17; 66,22; 2Pt 3,13; Otk 21,1-8).

⁶ Usp. A. METZGER, *Utopie und Transzendenz*, u S. Unseld, *Ernest Bloch zu ehren*, str. 72.

karakteristična za judeo-kršćanstvo, spada u arsenal apokalipse, postavljena je blago s malim razlikama u Post 1-3.⁷

U biblijskom jeziku govora o eshatonu vidimo simbolične slike jer je jezik više literarni nego li tehničke informacije, više jezik poezije nego li proze, jer hoće izreći, kako bi rekao P. Valéry, "ono što je najčistije u mislima najmanje korisnim".⁸ To ne znači da ovaj jezik nema nikakvu objektivnost, ali ne nudi sadržaj kojega bismo mogli verificirati ili neposredno iskoristiti. Međutim, ne znači da ovaj jezik ništa ne pripočeva, on ipak poziva ljude na osobni angažman na putu u božansku stvarnost. Tendira izreći nešto apsolutno i neizrecivo, tendira da bude poezija apsolutnog.⁹ Čini mi se da je takav i govor kršćanina o nadi i posljednjem cilju. To je simbolički govor koji se odnosi na duh i duhovnu stvarnost potpuno različitu od sveg dosadašnjeg i sadašnjeg.¹⁰

Prema tome, mogli bismo govor o nadi smjestiti u općeniti način poetskog i simboličkog govora, a da ovdje ne određujemo posljednje značenje biblijskog simbola i poezije. Ipak postavlja se pitanje nije li govor o nadi prazan, da li su njegove tvrdnje nerealne i iluzorne?

Potrebno je naglasiti da biblijski jezik nije znanstveni jezik nekog geologa, fizičara ili astronoma. Biblija govori o završetku svemira drukčije, drukčije govori znanost koja se ne oslanja na izgled i doživljaj nego na pragmatičnu mjeru. Isto tako se može reći da govor kršćanske nade o svršetku svemira nije znanstveni govor. S druge strane, nije to fiktivni govor, nego simbolički govor. Biblijski govor o nadi u Novo nebo i Novu zemlju izvire iz božanskog obećanja, pa stoga nadmašuje ljudske mogućnosti izričaja. Božje obećanje je očito *eshatološko obećanje*, zato nema nikakve druge mogućnosti verifikacije te istine. Sad je to obećanje, a tek u budućnosti može biti ostvarenje. Obećani su novo Nebo i Zemlja, a efektivna realizacija se čeka. J. Moltmann kaže da je božansko obećanje

⁷ Usp. J. DANIELOU, *Théologie du judéo-christianisme*, Tournai, 1958, str. 366.

⁸ P. VALÉRY, *Oeuvres I*, Pléiade, Paris, 1957, str. 762.

⁹ Usp. isto, str. 677.

¹⁰ Usp. isto, str. 706.

više nego anticipacija budućnosti. "Obećanja su djelotvorne riječi koje označavaju čekajuće događaje i nositelji su vjernosti Božje..."¹¹

Mogli bismo ipak reći, iako je govor kršćanske nade poetsko simbolični, to nije mana niti nedostatak u odnosu na znanstveni govor. To je govor koji je jedini prikladan za izricanje nepoznate budućnosti, pa se njegova istina zaodjeva, bilo u umjetnost bilo u obećanje. A rekao bi K. Rahner, "poetika je pretpostavka kršćanstvu".¹² Govor kršćanske nade je govor sanjalaca, ali nije san nego simbol.¹³

2. Teološko egzistencijalna koordinata kršćanske nade.

Vidjeli smo da simbolika Eshatona ima dva lica koja se gotovo suprotstavljaju, s jedne strane slike destrukcije i nestanka, a s druge rekonstrukcije i obnove svega. Karl Rahner postavlja pitanje, zašto unutar kršćanske nade smrt izgleda kao smrt, smrtonosna smrt?¹⁴ Smrt na egzistencijalnom planu nije posljednji obzor ljudske stvarnosti. Kršćanska nada oslanja se na vjerovanje da smo mi već sada postali besmrtni u smrtnom tijelu. Istovremeno događa se smrt i život.

I jedno i drugo lice simbolike upućuje na Novum iza sveg iskustvenog zbivanja. Simbolički jezik kršćanske nade ipak stavlja naglasak na pozitivnu stranu Eshatona. Nastat će novi i proslavljeni svijet, nebo i zemlja bit će preporođeni. Sići će novi Jeruzalem, pravednici će kraljevati, svijetlit će trajno svijetlo... 'Pozitivne' slike su snažnije od 'negativnih' slika.

Očito se pokušava govoriti jezikom koji pretendira uvesti nas u transcendenciju i Boga u istinsku eshatologiju. Ovdje je opet riječ o jednom poetskom jeziku za razliku od znanstvenog jezika koji se oslanja na objekt i verificiranost. I jezik o Eshatonu se također služi fenomenima, ali na sasvim drugi način. Oslanja se prevenstveno na ljudsku egzistenciju i njezinu 'zahtjevnost'. Za teološki govor npr. voda nije tekućina koja prelazi u paru na 100C, nego je simbol pranja i života, itd. Teološki govor je

¹¹ J. MOLTMANN, *Théologie de l'espérance*, (franc. pr.), Paris, Cerf, 1970, str. 127.

¹² K. RAHNER, *La parole poétique et le chretien*, u *Ecrits théologiques IX*, Bruges, 1968, str. 193.

¹³ Usp. G. BACHELARD, *La poétique de la reverte*, Paris, 1965, str. 7 i 21.

¹⁴ Nav. dj., str. 176.

neka vrsta proročkog govora, eshatološki govor, govor o mogućnosti ljudskog bića, stoga se služi govorom simbola neograničenosti, neizrecivosti.

Govor o Eshatonu je u trajnoj napasti da ne sklizne u imaginaciju ili kataklizmičku eshatologiju, što ne bi usmjeravalo niti prema Transcendenciji niti prema nebeskom kraljevstvu. Postavlja se pitanje da li je govor o Eshatonu moguć govorom bližim znanosti nego li poeziji? Poluznanstveni govor o eshatologiji pokušao je upotrijebiti P. Teilhard de Chardin. On eshatologiju smješta u Kristogenezu povezujući je s Kozmogenezom i Biogenezom. Predlaže da se Kraljevstvo Božje shvati kao sveopća svjetska forma. Pavlovu *pleromu* definira kao redukcijsku unifikaciju mnoštva.¹⁵ Ipak će on, uz svu znanstvenu pretenziju, ostvarenje eshatona s transcendentnim sudioništvom označiti kao Omegu, tj. simbolom neizrecive stvarnosti cijeloga znanosti.

Simbol Eshatona (Svršetka) ima posebnu intrigantnost i nadilazi sve znanstvene formule. Ipak eshatološki simboli izviru iz realnog svijeta, iz naravne vizije drugog svijeta koji će biti stvoren od Drugog svijeta, od Transcendencije, od Boga. Sakralni simboli upućuju na nešto potpuno Drugo i Drukčije nego li je cijela povijest.¹⁶ Vjera svoj poziv na Eshaton oslanja na Skrivenog Boga (*Deus absconditus*) upotrebljavajući mogući jezik za spasenje Skrivenog Čovjeka (*Homo absconditus*).¹⁷

Bog je temelj i motiv kršćanske nade. Oslanjajući se na Boga i na njegovu riječ, vjernici se nadaju dolasku Kraljevstva Božjeg, ulasku u posjed njegove punine. Međutim, teološki gledano, Bog nije samo izvor i motiv kršćanske nade, On je i objekt svih ljudskih nadanja. Ostvarena nada ne sastoji se u 'dobitku' ili 'posjedovanju' (imanju) nego prvenstveno u bivstvu s Bogom. Bog je čovjekov Eshaton. Koliko god nam je Bog skriven, toliko je skriven i naš eshaton, ali isto tako, koliko god imamo iskustvo Boga, toliko već imamo iskustvo i našeg eshatona. I ovim se želi reći, da onako kako očekujemo Boga, iako nam je On

¹⁵ Th. de CHARDIN, *Le Groupe zoologique humain*, éd. Du Seuil, 1965.

¹⁶ Usp. P. RICOEUR, *De l'interprétation. Essai sur Freud*, Paris, 1965, str. 508.

¹⁷ Usp. E. BLOCH, *Princip nade*, Naprijed, Zagreb, 1981, II str. 1412.

absconditus, tako i toliko nam je eshaton skriven i nepoznat. Moglo bi se reći, koliko nam je Bog odsutan, toliko nam je odsutan i terminus življenja. Čekanje ili put prema eshatonu je čekanje i put prema Bogu. Isto tako s Bogom i njegovom blizinom ostvaruje se naš Eshaton. Također se može reći, što je slabija kršćanska vjera u Boga, toliko je slabiji intenzitet nade u Završetak. Bog i Eshaton su za kršćanina korelativi. Ne možemo imaginirati Završetak bez osjećaja zajedništva s Bogom.

Čekanje Boga i čekanje Isusovog povratka u srcu je same Biblije.¹⁸ To je čekanje potpunog Božjeg očitovanja 'dana Jahvina'. Iznad svih pojedinačnih intervencija, pa i iznad dolaska Mesije, Izrael je uvijek bio okrenut prema finalnom i definitivnom dolasku Božjem, prema trajnom Kraljevstvu mira i pravde. Tek će na koncu povijesti biti izjednačenje naše i Božje povijesti. Još se uvijek naša povijest razlikuje od Božje povijesti, - potpunog ispunjenja.

3. Etička koordinata nade i eshatona.

Velika opasnost za nadu u eshaton je kad čovjek prepušta svoju budućnost potpunoj neaktivnosti. Čekanje Kraljevstva Božjeg, Eshatona, kao nečega što nadilazi čovjekove moći i što je potpuni dar Božji, može čovjeku postati alibi za njegov angažman ili za njegovo odustajanje u angažiranju. Zar tu konstataciju ne nalazimo zabilježenu u Pavlovoj poslanici Solunjanima?

Ipak se čini da nadanje u Eshaton po sebi ne vodi u neangažiranje. Nada daje poseban ton i smisao egzistenciji, ali može biti i hrana iluziji i utopiji. A opet s druge strane sva se velika dostignuća hrane i oslanjaju na djelomičnu dozu iluzije.¹⁹

Da bi se aktivno usmjerilo prema eshatonu, potrebne su čovjeku slike i simboli, potrebna mu je imaginacija. Zato postavlja se pitanje, koje i kakve slike? Da li slike dobivene iz prirode, iz svijeta zvijezda, vegetacije, životinja...? Nema dvojbe da su sve te slike alegorijski govor simboličkog značenja navještaja

¹⁸ Usp. A. GELIN, *L'attente de Dieu dans l'Ancien Testament*, u *Lumière et Vie*, 9(1953), str. 9-22.

¹⁹ "Una buona dose di persuasione illusiva e necessaria per avventurarsi in opere altrimenti impensabili." (V. Tonini, *Teologia ultima*. Parma. 1966. str. 165.)

Eshatona i potpuno novog svijeta. Prirodna slikovnica osobito je karakteristična za 'prirodne' (za razliku od objavljenih) religije. Biblijska religioznost se ipak razlikuje u svojem simbolizmu koji je povijesnog tipa i otvoren Uskrsnuću i Novom nebu, od prirodne religioznosti.²⁰ Nisam baš siguran da li se može suprotstaviti kozmički i povijesni simbolizam, kako to čini J. Daniélou, ali je sigurno da je u historijskom simbolizmu prisutna povijesna dimenzija i etički pogled koji se često miješa s kozmičkim simbolizmom.

Biblijski simbolizam Eshatona nije slikovnica imaginacije nego je oslonjen na određene događaje unutar ove povijesti: tu je Izlazak, Savez, osobito Isusovo uskrsnuće kao navještaj događaja budućnosti svih pokojnika i garancija Božjim obećanjima prelaska *starog* u *novo*. Kršćanstvo vjeruje da je Eshaton već na djelu (već započeo), ali se još nije potpuno ostvario, jer ovisi također i o kršćanskoj praksi. Isto tako se može reći da se simbolizam eshatona neprestano obnavlja i obogaćuje, jer je i sam Eshaton obećanje, a ne određeni automatizam. Tako je eshatološka stvarnost povezana s čovjekovom slobodom i odgovornošću, s moralom.

Božanski poziv svakom čovjeku na Eshaton je i obveza. Oni koji odgovore tom pozivu imaju o njem drukčije slike i simboliku. "Naša je vruća želja da svaki od vas pokaže istu revnost da svoju nadu učini savršenom, do kraja, da ne budete mlitavi, već da nasljedujete one koji vjerom i strpljivošću baštine obećanje"(Heb 6,11-12). I malo dalje u istoj poslanici se kaže: "Nadu imamo kao pouzdano i čvrsto sidro duše 'koje prodire u prostor iza zastora', kamo je ušao za nas u svojstvu preteče Isus." (6,19). Ovim se sintetizira konvergentni govor svih koordinata govora o eshatologiji. Prema tome možemo ustvrditi da je govor o Eshatologiji jako slojevit i višeznačan. Nije samo poetski niti znanstveni, ali je ipak i jedan i drugi. Teži za tim da čovjeka uvede u tajnu istinskog Eshatona, a ne u iluziju o njemu. Zar T. de Chardin nije pokušao učiniti sintezu znanstvenog i biblijskog govora o svemiru i posljednjim stvarima?²¹

²⁰ Usp. J. DANIELOU, "Symbolisme et théologie", u *Interpretation der Welt* (Festschrift für R. Guardini) Würzburg, 1965, str. 668.

²¹ Usp. F. BRAVO, *La vision de l'histoire chez Teilhard de Chardin*, (Cogitatio fidei), Paris, 1970, str. 364-371.

Danas živimo u jednom sekulariziranom svijetu koji manje shvaća simbolički govor i više se priklanja znanstvenom. A opet isto tako mogu se uočiti i znakovi povratka vrednovanja simboličkog govora o stvarnostima koje su neizrecive bilo kojom drugom vrstom govora. Simbolički govor nije znak naivnosti nego neizrecivosti, a ipak istinitosti.

II. ČEKANJE BOGA

"U povijesti Crkve postoje dvije vrste poimanja vremena: vrijeme čekanja i vrijeme ispunjenja."²² Crkva pozna vremena političke, socijalne i religiozne stabilnosti, kad je izgledalo kao da su se ostvarila prošla očekivanja. Doživljavalo se kao da je došao kraj. Izgledalo je da je ostvareno Kraljevstvo Božje i započinje mirno razdoblje. Nitko nije sumnjao u Božju postojanost i prisutnost. To se čak opaža i u društvenim ustanovama. Vjera je bila stabilna i snažna u svojem javnom ispovijedanju. Bio je to "zlatni religiozni vijek". Nažalost, takvo vrijeme nije dugo trajalo. Slijede ga nesigurna razdoblja u kojima se sve stavlja u pitanje i to ne radi nekog kurioznog traženja, nego zato što se više nije osjećala sigurnost u postojećem vremenu i društvu. Doživljavalo se vrijeme starosti i prolaznosti, vrijeme nesigurnosti, a na religioznom planu težina i relativnost. Činilo se kao da se povukao Duh Božji. "Nije se vidjelo ispunjenje nadanja u sadašnjosti, nego se čekalo u budućnosti."²³ Boga se nije susretalo u živjećem svjetskom košmaru, čekalo ga se u budućnosti.

U kakvom se vremenu danas nalazimo u odnosu na kršćansku nadu i očekivanje Božjeg ispunjenja? Iako je Božje kraljevstvo započelo, ipak se još nije ostvarilo, dapače izgleda nam da se sporo ostvaruje i neprestano odgađa. Doživljava se kao da ovaj svijet ide svojem nestanku i da se rađa novi. Sve ovo pogoduje nastanku raznih religioznih pokreta s apokaliptičkim naglaskom.

Čekanje Boga, ili hod ususret Bogu, nikada nije proizvod shvaćanja i teorije, nego je to istovremeno milost Božja i

²² Heinz ZAHRT, *Dans l'attente de Dieu, l'Église avant la Réformation*, (prijevod s njemačkoga), Paris, Casterman, 1970, str. 11.

²³ Isto, str. 12.

čovjekova poslušnost milosti. Bog će sebe očitovati u novoj situaciji i izvesti radikalnu promjenu. Zato je put prema Bogu čovjekova *otvorenost* Novom, Eshatonu. Bez unutarnje otvorenosti ljudsko biće biva blokirano ispunjenju Eshatona, susretu s Bogom. Ne radi se samo o preobrazbi ovakvog ili onakvog svijeta, nego se radi prvenstveno o susretu 'u živo' s Bogom. Nadamo se Bogu i Isusovom 'povratku', o novoj epifaniji. "*Bog je onih koji se nadaju*", Bog koji je o sebi govorio u slici bližnjeg i nestrpljivog gostoprimeca koji jedva čeka na susret s gostima. U ovom smislu možemo o nebu govoriti egzistencijalnom teologijom koja je živa i bliska čovjeku, a ipak fascinantna pred Apsolutnim.²⁴

Čovjekov put prema budućnosti je stav živog *čekanja* Boga. Čovjek se ne može uzdići na Božju razini, pa tako ni na razinu budućnosti, ali može usmjeriti svoj pogled prema njegovom dolasku. Simone Weil kaže, "radi se o tome ne da se Boga traži nego da ga se očekuje. U ovoj perspektivi moglo bi se tumačiti biblijski simbolizam čekanja Boga slikom zaručnice koja čeka zaručnika, sluge koji čeka svoga gospodara".²⁵ Za Simonu Weil vjernačka nada je uvijek prožeta poslušnošću volji Božjoj. Predanje volji Božjoj je najsigurniji put k božanskom eshatonu. Već sadašnje življenje s Bogom je početak i eshaton. Što se više ostvaruje blizina čovjeka i Boga, više se ostvaruje eshatološka punina. Isčekivanje Boga ni u kojem slučaju nije rezignacijski stav, dapače je to najaktivniji čovjekov stav. Čekanje Boga je prožeto i vjerom i nadom i ljubavlju. Ljubav prožima i nadu i vjeru. Stoga je ta čovjekova konačnica božanska stvarnost čovjeku neizreciva. Svaki govor o eshatonu je manjkav i slikovit.

J. Moltmann vezu između kršćanske nade i eshatona ovako opisuje: "Kršćanska eshatologija nije nikada shvaćala završetak povijesti kao odlazak u mirovinu, kao dan isplate ili kao ostvarenje cilja, nego na način potpune nezainteresiranosti, kao pohvalnu himnu beskrajne radosti, kao zajednicu punu različitih izabranika u trinitarnoj Božjoj punini ili kao savršenu harmoniju duše i tijela. Kršćanska eshatologija se ne nada izvanzemaljskoj sreći neutjelovljenih duša, već novom tijelu prožetom duhom, oslobođenom pritiska zakona i smrti.

²⁴ Usp. Ladislav BOROS, *Živjeti iz nade*, KS, Zagreb, 1970, str. 65.

²⁵ Simone WEIL, *Attente de Dieu*, Paris, Fayard, 1966, str. 94.

'Pokazat ćeš mi stazu u život, puninu radosti pred licem svojim, sebi s desna blaženstvo vječno.'" (Ps 16,11).²⁶

Kršćanska nada ima povjerenje u budućnost koja nam se daruje, koju ne možemo zaraditi. Ona se daruje badava, ona je milost samog Boga koji će otkriti svoje lice ljubavi. "O vi koji ste žedni, dođite na vodu; ako novca i nemate, dođite. Bez novca i bez naplate kupite vina i mlijeka." (Iz 55,1; Otkr 22,17). Nada u gledanje živog Boga probija iz svakog događaja biblijske nade. Tada će sve biti jasno i nitko nikoga neće trebati poučavati, jer svi će ga vidjeti kakav jest, licem u lice. (usp. Jer. 31,34).

Netko bi možda mogao biti u napasti da uspoređuje religiozno čekanje Boga s djelom apsurdnog teatra "Isčekivanje Godota" od Samuela Beckett-a. "Na seoskom putu, pod jednim stablom, dva vagabunda, Vladimir i Estragon, čekaju. Tako započinje prvi čin ovog komada. Na koncu prvog čina, oni shvaćaju da je Gospodin Godot, s kojim su se oni nadali susresti, zakasnio doći, ali će sigurno sutra doći. Drugi čin skoro doslovno ponavlja istu konstataciju. Dolazi isti dečko, donosilac iste poruke."²⁷

Očito teologija i kršćanska vjera odbijaju usporedbu i svaku aluziju na iluzorno očekivanje. Da li je Beckett hotimično napravio sličnost "God-Godot", identifikaciju Godota s Bogom, možemo misliti, iako je on odgovorio "da sam to mislio tako bi i rekao".²⁸ Ipak mnogi misle da je autor učinio aluziju na religiozno iskustvo očekivanja Boga. Pravo je pitanje da li ovaj Beckettov komad ima religioznu dimenziju i da li "Godot" može biti religiozni simbol? Nema dvojbe da će većina reći potvrdno. Ipak u komadu nije bitan "Godot", nego čekanje kao bitni i karakteristični aspekt ljudske strukture. To je neodređenost koja određuje ono stvarno iskustvo: ne dolazak, nego čekanje. Na koncu drugog čina Vladimir se pita: "Što mi ovdje još činimo? Imamo šansu spoznati. Da, u ovoj velikoj konfuziji jedna stvar je jasna: mi čekamo da Godot dođe."²⁹ Znati čekati, cijela je

²⁶ Jurgen MOLTMANN, *Le Seigneur de la danse*, (francuski prijevod), Cerf-Mame, str. 74.

²⁷ Martin ESSLIN, *Le théâtre de l'absurde*, Paris, Buchet-Chastel, 1963, str. 42.

²⁸ Isto, str. 40.

mudrost Vladimira i Estragona. U tome je njihova zasluga. Čekanje, dubinski je smisao života. Sve drugo je samo iluzija. Je li čekanje istinsko dubinsko iskustvo života? U mislima Becketta čekanje se odnosi na drugu stvarnost koja dolazi ususret čovjeku i u kojoj će čovjek prepoznati traženo lice. Čekanjem čovjek izražava svoje aktivno nadanje, pa makar se čini da dolazak kasni ili da se ne ostvaruje. Ipak ne radi se o nekom pasivnom čekanju nego o čekanju u vremenu i među ljudima.

Čekanje također otkriva da čovjekova domovina nije ovdje nego s druge strane, iz drugog vremena i sunca. Svijet će izmijeniti svoje lice. Bez čekanja ljudska egzistencija bi bila prazna i neosmišljena. Dolazak Godota oslobodit će čovjeka egzistencijalne apsurdnosti, bezizlazne vrtnje u životnom krugu. Čekanje aktivira čovjeka da se okrene Suncu koje ga obasjava i vodi prema vječnosti. Čekanjem se očekuje smisao koji treba doći i osmisлити cijelu ljudsku (čovjekovu) povijest, prošlost. Tada će prestati sva pitanja i traženja. Čekanje će se promijeniti u ostvarenje. Dogodit će se susret Ja-Ti, mi i naš Bog.

Na koncu, čekanje koje je prožeto nadom, vjerom i ljubavlju ne može biti iluzija, kao što može izgledati čovjeku bez vjere. Vjera i ljubav su početak i ulazak u drugu stvarnost i otkrivanje zastora između nas i Boga. Čovjek kao duhovno biće koje je otvoreno univerzalnosti ne može očekivati svoju savršenost nego u viziji Boga. Zato intuicija bezgraničnog odgovara njegovoj najintimnijoj aspiraciji. Tako se u čovjeku očituje njegova nadnaravna imanentnost; u čovjeku postoji nešto božansko (imago Dei) što je pretpostavka i mogućnost neposrednog sjedinjavanja s Bogom.

S druge strane, jer je čovjek ipak ograničeni duh, on može samo očekivati dar od Boga, kao milost: čovjek je otvoren Bogu kao milosti. Čovjek ne može očekivati svoju blaženu puninu kao odnos subjekt-objekt, nego kao odnos "Ja-Ti", sjedinjenje s Osobom.³⁰ Zato je gledanje Boga čista milost i s čovjekove strane očekivanje tog dara Osobe. A čovjek je kao

²⁹ *En attendant Godot*, str. 134.

³⁰ Usp. Juan ALFARO, "Persona y Gracia", u *Gregorianum* 41 (1960), str. 4; H. de Lubac, *Supernaturel*, Paris, 1946, str. 484.

osoba sposoban za susret osoba s Osobom. Radi čovjekove strukturalne otvorenosti beskrajnom misteriju, čovjek aktivno teži prema Bogu. Sam Ti, Apsolut poziva samog čovjeka u kojem je misteriozno prisutan, *intimior intimo meo*.³¹

Sjedinjenje s Bogom

Gledanje lica Božjeg unutarne sjedinjuje čovjeka s Bogom: u neposrednom sjedinjenju s Bezgraničnim, čovjek se vječno predaje u ljubav. I tada će čovjek postati najslbličiji Bogu, svojem Stvoritelju.

Isusovo Utjelovljenje i Uskrsnuće daju sigurnost ljudskom čekanju. On je došao i dolazi svaki dan da nam objavi i osigura Budućnost. Zato čekanje Boga očituje se čekanjem njegovog slavnog povratka koji će izvesti obnovu i unijeti mir i ljubav u sva ljudska srca.

Krist je uskrsnuo! To znači: Čovjek je ušao u novu eru u kojoj je smrt pobjeđena Duhom Svetim, gdje više nema raspadljivosti. Tako nam govori objava Novog zavjeta. Započela je era uskrsnuća. I u ovom vjerovanju cijeli život i mišljenje bit će radikalno preobraženi. "Isus je prvorođeni od mrtvih!", ipak to znači jednu vremensku distancu, nepoznatu, koja dijeli Prvorođenog od svih drugih ljudi koji još nisu "rođeni od mrtvih". To također znači da svi mi još živimo u jednom intermediju između uskrsnuća Isusova koje se već dogodilo i našeg uskrsnuća koje će se dogoditi na kraju. Kaže nam i da je uskrišavajuća sila, Duh Sveti, na djelu među nama. Već sada mi participiramo u svojem uskrsnuću. Događa se to na dva načina: naš unutarnji čovjek već se obnavlja u Duhu Svetom (2 Kor 4,16; Ef 3,16). Zato Pavao i jauče "Tko će me osloboditi smrtnog tijela?" Cijeli Novi zavjet odgovara: **Duh Sveti!**

Anticipacija eshatona već nas uvodi u transformaciju tjelesnog tijela u duhovno tijelo, koje će se dovršiti tek s potpuno novim stvaranjem. Tjelesna materijalnost bit će zamijenjena duhovnom materijalnošću. Raspadljiva materijalnost bit će zamijenjena neraspadljivom. Ovdje je potrebno upozoriti da se treba čuvati grčkog shvaćanja "duhovnog" koje isključuje ideju tijela. Radi se o novom nebu i novoj zemlji. To je kršćanska nada.³²

³¹ S. AUGUSTIN, *Ispovijesti*, III, 6, 11.

Dolazimo na još jedno pitanje: Kad će se dogoditi ili kad se zbiva ova preobrazba tijela? Cijeli Novi zavjet odgovara: na koncu vremena. Baš u vremenskom značenju. To bi značilo da preobrazba tijela nije neposredno iza svake individualne smrti. Ipak se može reći da su oni koji su usnuli s Kristom ucijepljeni u njegovo uskrsnuće. To je neke vrste anticipacija konačnog i u međuvremenu sigurnost u zajedništvo s Kristom. Oni su s Kristom, kaže apostol Pavao.

Zato Pavao govori o dubinskoj čežnji da bude s Kristom dok još "nije pobjeđen posljednji neprijatelj". U 2 Kor 5,1-10, ovako piše: "*Ako se ovaj šator - naša zemaljska kuća - ruši, imamo zgradu koja je djelo Božje - vječnu kuću na nebesima - koja nije sagrađena ljudskom rukom. I zato uzdišemo i vruće želimo da budemo obučeni u naš nebeski stan; tako obučeni nećemo se naći goli. Uistinu, mi koji živimo u ovom šatoru uzdišemo u tegobi što se ne želimo svući, nego na ovo obući drugo, da tako život proguta ono što je smrtno. A onaj koji nas je na ovo pobudio jest Bog; onaj koji nam dade zalog - Duha. Tako, uvijek smo puni pouzdanja, osvjedočeni da se, boraveći u ovom tijelu, nalazimo u tuđini, daleko od Gospodina. Krećemo se, naime, u području vjere, a ne u području gledanja. Ipak smo puni pouzdanja, i više volimo otići iz ovog tijela i vratiti se (u domovinu) Gospodinu. Zato mu se uporno nastojimo svidjeti, bilo da ostajemo (u tijelu), bilo da odlazimo (iz njega), jer nam se svima treba pojaviti pred sudom Kristovim, da svaki primi što je zaslužio.*"

Ovo stanje međuvremena je također s Kristom, kako svjedoči prisustvo Duha Svetoga. Mi živi u posjedu smo Duha Svetog od Kristovog dolaska. A ako Duh Sveti prebiva u nama, on je preobrazio unutaršnjeg čovjeka.³³ Kršćanin umire u Duhu i u međuvremenu uskrsnuća tijela, Duh ostaje u njemu. Pa bismo, prema Pavlu, mogli zaključiti: stanje mrtvih je nesavršeno, 'golo', u stanju čekanja uskrsnuća sveg stvorenog, u čekanju uskrsnuća tijela.

Objekt kršćanske nade je, prije svega, sam Bog ili njegov dolazak: Oni koji očekuju tvoj dolazak, Gospodine, uzdigni ih iznad njihovih

³² Usp. O. CULLMANN, *Immortalité de l'âme ou Résurrection des morts?*, D&N, 1956, str. 60-61.

³³ Usp. Isto, str. 72.

malenkosti i sačuvaj od opasnosti" (molitva vespera u subotu prve nedjelje Adventa (u Orational visigotique). Mnogi tekstovi u rimskoj liturgijskoj tradiciji odnose se na nadu kao centralnu temu:

- " ... nada kojom se nadaju u tebe neka ih trajno štiti..."
- "... Bože, spasi one koji se nadaju u tebe..."
- "... Bože koji ne ostavljaš u opasnostima one koji se u tebe nadaju..."
- "... Bože koji štitiš one koji stavljaju u tebe svoju nadu..."
- "... Bože, snago onih koji se nadaju u tebe..."
- "... neka ih sakramenti primljeni po tvojim slugama čuvaju, njih koji se nadaju u tebe..."
- "... polažemo svoju nadu u tvoje milosrđe".

Pavao na koncu poslanice Rimljanima pozdravlja i izriče svoju posljednju želju i plodove nade : "A Bog, izvor nade, neka vam dadne potpunu radost i mir u vjeri da napredujete u nadi snagom Duha Svetoga." (Rim 15,13). Ovdje se nada prikazuje kao procvat vjere koja ju podržava i hrani.

Cilj je nade da se sjedini s Bogom kao s vječnim dobrom koje nadilazi sva dobra ovoga poznatog svijeta. Tako se moli za pokojnog Vrhovnog Svećenika (Papu): "Nadamo se da će se njemu ova zemaljska čast promijeniti u vječno zadovoljstvo." Ili molitva od 20-e nedjelje kroz godinu ovako kaže: "Bože koji si pripremio nevidljiva dobra onima koji te ljube, stavi u naše srce milost svoje ljubavi, da te ljubeći u svim stvarima i iznad svega, mogremo postići dobra koja si nam obećao i koja nadmašuju sve ono što možemo poželjeti."

III. IZMEĐU PRVOG DOŽIVLJAJA I OSTVARENJA NADE

Život u očekivanju Kristova povratka (Rim 5, 1-11)

Nema dvojbe, da nam je 'posljednja stvarnost' vrlo malo poznata! Da li je to radi toga što nam je Gospodin rezervirao iznenađenje? Vjerujući u Objavu, odgovaramo niječno. Bog nam je objavio ono što je najbitnije za naše lakše današnje življenje i razumijevanje sadašnjeg života.

Zar ne učimo i odgajamo dijete kako bi se usmjerilo i postalo istinski i pravi čovjek? Uči ga se hodati, jer znamo da čovjek hoda. Mi još dobro ne poznamo sami sebe. Istinski još ne poznamo ni svijet kojega danas živimo, pa ni kako će završiti, a niti prema čemu je usmjeren.

Cijelu našu dosadašnju analizu odnosa nade i eshatona recimo kroz sliku slikom zaruka³⁴ kojom biblijski pisci oslikavaju odnos čovjeka i Boga, sad na zemlji i u budućnosti.

Sjetimo se zaručnika koji gradi kuću u svrhu sutrašnje ženidbe, iako još ne zna što će se dogoditi i kako će biti u braku.

Prvi susret i zaruke. Sigurno se dogodio prvi susret koji je poslije izvjesnog vremena doveo do zaruka. Zaručnici su se susreli, duže su bivali zajedno, obećali su da će živjeti zajedno i stvarali su program za ženidbu. Pričali su o gradnji doma, o uzdizanju djece, uređivanju vrta, organiziranju prijateljskih susreta, o stvaranju sretnog ognjišta koje će biti otvoreno svima.

Poznato nam je kako je Isus došao prvi put i objavio Očevu ljubav prema nama. Vjerom smo ušli u zajedništvo njegove ljubavi. Sada živimo vrijeme vjere koje je slično vremenu zaruka. To je 'napeto' vrijeme: susreti, razgovori, iskazivanje znakova ljubavi, itd. Prvi susret s Isusom rodio je zanos i zaljubljenost. Ti se susreti danas događaju kroz euharistiju i kroz druge duhovne susrete. Iako je sve to ograničena sjedinjenost i bolna ograničenost. Život je život bolesti, ratova, gladi, zla, smrti... Ipak znamo da vrijeme zaruka treba završiti, da je ograničeno vremenski. Poslije zajednički provedene večeri svatko se vraća svojoj kući... Još nedostaje mogućnost za izraziti potpunu ljubav, za biti jedno, još nemamo svojeg vlastitog ognjišta, djece, itd...

Kad su se zaručnici prvi put susreli, kad su se jedno drugom obećali, kad su dali vjeru jedno drugom, već su tad nadom nadmašili granice ženidbe. Pošto je nas Isus posjetio da živi s nama, naša vjera u njega omogućuje nam da se vjerno nadamo u Boga koji će potpuno ispuniti sve što je obećao u početku življenja s nama, te da će proći vrijeme zaruka i doći vrijeme ženidbene sjedinjenosti.

³⁴ Usp. *Sur le chemin, Fides*, Montréal.

Nada u svoj dom. Kakav će biti nadani dom?

Bit će:

- *živi dom.* Mi još ništa ne znamo kakav će biti naš život poslije, ali vjerujemo da ćemo biti zajedno s Ocem. Za zaručnika je najbitnije da će njegov dom biti nastanjen osobom koju on voli. To je ono što razlikuje njegov dom od svih drugih prebivališta. Bit će to, kako se kaže, "*gnijezdo ljubavi*". Bit će to mjesto zajedničkog prebivanja gdje će se moći zajedno s prijateljima radovati i veseliti. Uskršnjim preobraženjem bit ćemo istinski s Ocem, s našom braćom, bezgranično... Bit će to mjesto bezgraničnog jedinstva "gdje će svi ljudi živjeti u ljubavi".

- *preobraženi dom.* Prema proroku Izaiji znamo "da će biti novo nebo i nova zemlja", sve će se stvoreno preobraziti i spoznati ruku Božju koja će omogućiti ljudima da zajedno žive. Nešto kao preobražena kuća gdje zaručnik upoznaje 'drugu ruku'.

- *prekid s dosadašnjim domom.* Također će to biti završetak dosadašnjeg ognjišta, ognjišta na kojem se do sada živjelo, u kojem se živjelo sretno i nesretno, u zdravlju i bolesti, ali je bilo naš dom. Bit će to završetak jednog svijeta, svijeta djetinjstva i mladosti.

Uz svu nadu i vjeru u budući svijet, ipak je mučan doživljaj napuštanje ovoga svijeta. Ovaj odlazak doživljava se kao bolno istrgnuće. Djevojka plače kad odlazi iz roditeljskog doma, iako se slobodno i iz ljubavi opredijelila za budući dom ljubavi!

Mi svi umiremo. I uvijek će smrt biti paradoks ljudskom ovozemnom življenju. Smrt je u isto vrijeme odvajanje od jednog zajedništva i prijelaz u drugo jedinstvo. To je odjeljenje od ovog svijeta, prijelaz u puno savršenije jedinstvo s Gospodinom i novim svijetom. Smrt je u isto vrijeme točka jednog završetka i točka novog početka. Svršetak jedne životne etape, posebnog načina življenja, zaruka, vjere. To je početak novog definitivnog života, ženidba, jedinstvo.

- *dom koji se može odbiti.* Dom nade u kojem bi se moglo živjeti, ipak se može življenjem ovog života odbiti. Zaruke se mogu prekinuti, može se odlučiti ne živjeti u dvoje, može se dati prednost samačkom životu, osamljenosti.

Pakao je dom tog odbijanja, tog *Ne*, odbijanje ljubavi, odbijanje življenja s Drugim. Ako je Bog ljubav, On ne čini nasilje nad slobodom. (Potreban je dom i za one koji su odbili živjeti s Drugim, da bi mogli živjeti usamljenost, za one koji su rekli *Ne* na poziv ljubavi).

- *snaga za sadašnji 'dom'*. Nama "zaručnicima zemlje", čemu služi nada u vrijeme trajanja 'zaruka'? Mi ne znamo mnogo o gore i o svršetku vremena. Bog neće očitovati potpuno svoju odluku do drugog Kristovog dolaska. Što nam je do sada rečeno, služi za hranu našoj nadi i življenju punine "Božjeg danas".

- *ne za hranu našim snovima*. Ako bi naša nada služila hranjenju "naših zaručničkih snova" (što ćemo raditi, kakvi ćemo biti, što ćemo jesti, hoćemo li piti?) riskiramo da nikada ne bude ostvarena. Ako bi nada bila samo zaborav ograničenog zaručničkog vremena, bila bi isprazna i sterilna, ognjište se ne bi stvorilo. Ako bi nada bila pasivno iščekivanje samo da bi se preživjelo ovaj svijet, ne bi poslužila ni čovjeku niti Bogu, ništa ne bi sagradila. Takva pasivna nada bila bi 'opijum naroda'.

- *ognjište po planu i stilu*. Zaručnik planira kako će kasnije živjeti, zato već sada počinje graditi, počinje živjeti "svoj dom", barem u duhu. Već sada stvara svoj stil i otvara se svemu što ga vodi prema sutrašnjem načinu življenja...

Zaručnik, tj. mi kršćani ponešto znamo kako ćemo živjeti kasnije, znamo da je Božja nakana da živimo intimno jedinstvo s njime i s drugim ljudima, znamo u kojem smislu trebamo iskoristiti ovaj sadašnji svijet. Sutrašnjica već sada daje radost sadašnjosti.

- *nada za novim domom je moć*. Mi koji vjerujemo sigurni smo da naša nastojanja u ovome svijetu nisu sterilna. Mi vjerujemo da je naša zauzetost oko mira, ljubavi, pravde, naš poziv i naš posao. Dobili smo nadu kao moć koja nas nosi da to slijedimo i činimo cijelog života. Mi kroz nadu znamo da je budući "dom" istinit, da je već započeo i da će doći do njegovog potpunog obistinjenja. Nada je naša snaga!

- *nada međusobno povezuje*. Nadu u budućnost ne živi se izolirano. Ona se živi sa svojim zaručnikom, sa zajedničkim prijateljima. Tako se zaručnički san preobrazuje u zajednički

plan. Mi znamo da nam je program s Bogom zajedničarstvo s drugim ljudima, gradnja povijesti i svijeta. Zajedno s drugim ljudima gradimo buduću domovinu koja nam postaje objekt nadanja, subjekt razgovora između nas i Boga, tema razgovora među nama ljudima.

Zaručnici ne razgovaraju samo o sebi nego i o svojem radu i onome što će kasnije raditi i čemu će se radovati. Svjesni smo da vrijeme u ovome svijetu prolazi u radu, jer je to Božji plan i čovjekova suradnja s Bogom. A vrijeme koje se provodi s Bogom ne dijeli nas od ovog svijeta, o kojem također s njime razgovaramo.

- *nada je Netko*. Na koncu, zaručnik je svjestan, makar on sagradio kuću i najljepše uredio, sam ne može stvoriti ono najbitnije u kući: prisutnost voljene. Ona se sama daruje - nizašto. On će je dobrohotno i s ljubavlju primiti.

Iz Objave nam je znano da je bit Božjeg plana prema čovjeku, njegovo samodarivanje. Novi dom možemo najbolje i najljepše urediti, ali nema potpunost bez osobe, bez Božje osobe. Dobrohotno prihvaćamo i nadamo se tom susretu. Najbitnije nije na početku naših nastojanja; bit zaručničke kuće jest Netko. Bit naše nade je Netko koji se potpuno i dobrohotno daruje nama - **Bog**.

Zaključak

Čovjek je *homo sperans* - nadajući čovjek! Čovjek je duhovno biće koje je i ograničeno. On je otvoren prema budućnosti i prema Transcendenciji. Zato je u njemu usađena naravna nada, uz darovanu koja ga otvara prema Gore. To je vertikalna nada koja je povezana i hranjena vjerom i ljubavlju. Njoj je bitna otvorenost i 'čekanje', ali ne kao neka želja ili iluzija. Nada je aktivno življenje prema onome koga se očekuje. Stoga možemo reći da je nada proporcionalna vjerovanju u Eshaton. Jer čekanje Boga i sjedinjenje s njime je posljednji cilj nadanja ljudskog života. Nada postaje sigurni oslonac ljudskom optimizmu.

Teologija nade izlaže da nada ne nastaje iz povijesne objektivnosti niti iz subjektiviteta: nada je dar Božji, otvorenost prema Njemu i Budućnosti. Nada je 'potencija' koja vjeruje u

svoje ispunjenje. Bog stvoritelj čovjeka jedini je čovjekov Eshaton. Na neki način nada u sebi već sadrži svoje ostvarenje, još ne doživljajno, ali stvarno. To je spasenje kroz nadu, vjeru i ljubav. A govor o nadi je manje *logos* nego li *myhtos*, manje objektivna istina nego li estetska, a ipak je istina. Nada i eshaton su nešto sasvim novo: "*Evo' sve činim novo*" (Otkr 21,5). Zar ove riječi ne govore što je Eshaton? Istinska nada uvijek je orijentirana prema *spasenju* koje ipak ne postoji u ovom naravnom svijetu.

Drugim riječima, ovdje i sada mi ne možemo realizirati svoje nadanje. Ostvarenje nadanja je milost, Bog. Nama je spasenje obećano i očekujemo ga kao dar. Zato je naša kršćanska nada otvorena prema Bogu, čekanje Boga, ali ne kao što se čeka Godota, nego kao što se čeka prijatelj iz čije smo ljubavi proizišli i u koju se vraćamo. Iako kršćanska nada nadilazi svijet ipak ne isključuje svijet i svjetska dobra, isto tako i vjerovanje u eshaton kao u Boga ipak ne isključuje svjetska dobra. U Kraljevstvo Božje spada 'ovaj' i 'onaj' svijet, kao što je i Bog izvana i unutar svijeta.

Samim tim što je čovjek biće putnik time je i biće nade i eshatona. Eshaton je već započeo i još se nije ostvario. On se aktivno 'očekuje'. Eshaton dolazi s Bogom, u Eshaton ulazi čovjek samo s Bogom.

SUMMARY

**HOPE AND ESHATON -
Waiting for the face of God**

The word *hope* associates future, something that is going to happen. The man is *homo sperans* - hoping man. Hope does not derive from peculiar psychology or determined ideology. The hope is interwoven into human structure and through it the man overcomes this world's dimensions. Therefore, we can talk about hope looking *upwards* or *vertical hope*, and about hope looking *forward* or *horizontal hope*.

Every talk about hope is in danger to deviate into poetical or even to imagination. Therefore christian hope leans on eshatology which conditions it's way and content. Christian hope leans it's linkage with Eshaton on hidden God (*Deus absconditus*) for salvation of hidden Man (*Homo absconditus*).

Man hopes to meet a live God. "*God is of those who hope*". Therefore, our way to future is a way of waiting for God. God gives himself to those he loves. Nowadays experience of God is the experience of our Eshaton. Jesus introduces us *already*, but *not completely* in the experience of God and final "News".

Anticipation of Eshaton leads us already in transformation of the bodily to spiritual, that will be completed only in new creation. Only then, will bodily materialism be substituted with spiritual. Distingrated materialism will be substituted with integrated. It is toward new heaven and new land that christian hope directed is.